

1. Het Griekse woord voor ‘kerk’ is *ekklèsia*. Denk aan het Franse *église*. Ons woord ‘kerk’ zelf is dan weer afkomstig van de uitdrukking *hè kuriakè hèmèra*: de dag des Heren (*kuriakè* > ‘kerk’ / Kirche); deze uitdrukking komt voor in het boek Openbaring (1,10).

Het naamwoord *ekklèsia* komt van het werkwoord *ekkaleô*: tevoorschijn roepen, verwekken. Het woord *ekklèsia* is dus een aanduiding voor wie ‘tevoorschijn geroepen zijn’, in de Bijbel de mensen die God verzamelt in een nieuwe gemeenschap.

En zo heeft *ekklèsia* (in het Latijn *ecclesia*) de concrete betekenis gekregen van ‘volksvergadering’ (zo reeds in klassieke Griekse teksten: deze politieke betekenis van *ekklèsia* vinden we ook terug in Hand 19,32.39!). Christenen nemen dit woord over om er de samenkomst van de Jezusvolgelingen mee aan te duiden. Maar houd altijd in het achterhoofd: *Hij* roept ons samen, *Hij* roept ons tevoorschijn!

2. Er is nog een Grieks woord dat ongeveer dezelfde betekenis heeft: *sunagôgè*, oftewel ‘synagoge’. Dat komt van het Griekse werkwoord voor ‘samenbrengen’ en in die zin ook ‘een vergadering beleggen’. Een *synagôgè* is dus een ‘samenkomst’ en wordt al heel vroeg – vanaf de derde eeuw voor Christus – de concrete aanduiding voor de samenkomst op sabbat en kan dan ook overslaan op het ‘gebouw’ waar men samenkomt: ‘de synagoge’.

Er zijn dus twee woorden voor de religieuze samenkomsten van joodse en christelijke mensen, en de twee worden soms ook door elkaar gebruikt. Ook in Joodse teksten spreekt men van *ekklèsia*, en ook in christelijke teksten spreekt men van *sunagôgè*. Maar gaandeweg zullen de twee termen exclusieve aanduidingen worden, resp. voor de joodse synagoge en de christelijke *ecclesia*. En toch: de betekenis is helemaal dezelfde. ‘Synagoge’ en ‘kerk’ hebben namelijk dezelfde roeping, van Godswege.

3. We kijken nu naar de Bijbelse achtergrond van *ekklèsia* (‘kerk’) en *sunagôgè* (‘synagoge’).

Het woord *ekklèsia* komt heel vaak voor in de oudste Griekse vertaling van de Joodse Bijbel, de zogenaamde Septuaginta. Het is daar in veruit de meeste gevallen de weergave van het Hebreeuwse woord *qahal* dat ‘verzameling’ of ‘bijeenkomst van het volk’ betekent. In de Septuagint gaat het dan om de ‘ecclesia van God’ in de woestijn, waar het volk bijeengeroepen wordt rond de berg vanwaar het Woord ten leven wordt afgekondigd (LXX Deut 4,10; 9,10; 18,16, 31,30). Maar in het boek van Nehemia (8,17) wordt de term ook gebruikt voor de bijeenkomst van de teruggekeerde ballingen die nu opnieuw het Loofhutfenfeest kunnen vieren in het land.

De Septuagint gebruikt ook de term *sunagôgè*, waar het soms een vertaling is van de Hebreeuwse term *qahal*, maar meestal van ‘edah, het Hebreeuwse woord dat duidt

op de cultische gemeente van het volk Israël. Zo komt de term *sunagôgè* voor in Ex 12,3vv; 16,1vv; Deut 5,22 enz.

Interessant is de tekst van Exodus 12,6vv, waar we lezen:

‘Houd het dier apart tot de veertiende van deze maand; die dag moet de voltallige gemeenschap van Israël de dieren in de avondschemer slachten. ⁷Het bloed moeten jullie bij elk huis waarin een dier gegeten wordt, aan de beide deurposten en aan de bovendorpel strijken. ⁸Rooster het vlees en eet het nog diezelfde nacht, met ongedesemd brood en bittere kruiden.’

Het gaat hier over het vieren van het Pesachfeest, en ‘de voltallige gemeenschap van Israël’ moet hetzelfde ritueel uitvoeren van het slachten van het paaslam. De Hebreeuwse tekst combineert hier de term *qahal* en ‘*edah*’, de Septuagint heeft het over ‘heel de menigte van de *sunagôgè* van Israël’.

Dit klinkt een beetje technisch, maar het laat uitkomen dat de termen *sunagôgè* en *ekklèsia* soms door elkaar gebruikt worden en soms inwisselbaar zijn. Zoals ik al zei: ze duiden dezelfde realiteit aan, de roeping van het volk Israël om een verbondsgemeenschap met God te vormen.

4. Diezelfde uitwisselbaarheid komen we ook eenmaal in het Nieuwe Testament tegen, namelijk in de brief van Jakobus. Daar staat enerzijds in Jak 5,14-15 het volgende:

‘Laat iemand die ziek is *de oudsten van de gemeente* bij zich roepen; laten ze voor hem bidden en hem met olie zalven in de naam van de Heer. ¹⁵Het gelovige gebed zal de zieke redden, en de Heer zal hem laten opstaan.’

In de Griekse brontekst staat voor ‘de oudsten van de gemeente’ (dat wil zeggen van de lokale ‘kerk’): *hoi presbuteroi tès ekklèsias*: de oudsten (presbyters) van de ecclesia. Echter, in Jakobus 2,2 lezen we het volgende:

‘Stel dat *uw samenkomst* wordt bezocht door iemand die prachtige kleren en gouden ringen draagt, en tegelijkertijd door een arme in vossen.’

Hier staat voor het woord ‘samenkomst’ in het Grieks *sunagôgè*. Conclusie: de Griekse termen voor ‘synagoge’ en voor ‘ecclesia’ kunnen in deze brief nog naast elkaar gebruikt worden, ze zijn nog niet twee aparte aanduidingen voor twee verschillende gemeenschappen.

5. Het is belangrijk om wat tot nu toe gezegd is tot ons te laten doordringen, want zo weten we dat de Griekse termen voor ‘kerk’ en voor ‘synagoge’ dezelfde Bijbelse achtergrond hebben. De oorsprong van de ‘kerk’ is de verzameling van Israël, van het volk in de woestijn dat tot een verbondsvolk wordt, van de joodse mensen die terugkeren uit de ballingschap om weer ‘ecclesia’ te vormen. De term ‘synagoge’ is echter in de tijd waarin het Nieuwe Testament wordt geschreven de voorkeursterm die ook het ‘gebouw’ van de verzameling aanduidt: de synagoge als plaats van samenkomst, net zoals wij later zullen spreken over ‘de kerk’ (ecclesia) als plaats van samenkomst.
6. Nu kunnen we ons richten naar het boek Handelingen. Daar is *sunagôgè* / synagoge steeds de aanduiding van het gebouw, terwijl met de term *ekklèsia* de gemeenschap

van Jezusvolgelingen wordt aangeduid. Deze gemeenschap is van oorsprong volkomen joods: alle volgelingen zijn joodse mensen, zowel de apostelen als de vrouwen die erin voorkomen als ‘de zeven’ uit hoofdstuk 6 (hoewel daar ook één proseliet tussen zit: iemand die van oorsprong niet-joods is en zich bekeerd heeft tot het Jodendom). Pas gaandeweg zullen ook niet-Joden worden aangetrokken tot de Jezusgemeenschap, allereerst de ‘Godvrezenden’, dat zijn niet-joodse mensen die zich aangetrokken voelen tot het Jodendom en een soort ‘derde orde’ vormen zonder de verplichting van de besnijdenis en het onderhouden van de volledige Tora op zich te nemen. Het Jodendom van die dagen telden veel ‘Godvrezenden’, en onder hen zijn er ook weer heel wat die zich aangetrokken voelen tot de gemeenschap van Jezusvolgelingen. Een van de meer bekende Godvrezenden in het boek Handelingen is ‘de centurio van een Italiaans cohort’, Cornelius. Het is deze man die Petrus tot het inzicht zal brengen dat ook niet-Joden geroepen zijn om volwaardig (!) deel uit te maken van gemeenschap van Jezusvolgelingen.

7. Die ‘gemeenschap van Jezusvolgelingen’ wordt in Handelingen ook wel eens een *hairesis* genoemd: een ‘factie’ of een ‘partij’. Zo is er in Hand 5,17 sprake van ‘de partij van de Sadduceeën’ en in Handelingen 15,5 van ‘de partij van de Farizeeën’. In Hand 24,5 is er vervolgens sprake van ‘de partij van de Nazoreeërs’. We zien opnieuw dat de Jezusgemeenschap aanvankelijk gezien wordt als een onderdeel van het pluriforme Jodendom zoals het vóór de val van Jeruzalem in het jaar 70 van onze jaartelling bestond.
8. Echter, de term waarmee de gemeenschap van Jezusvolgelingen het meest wordt aangeduid, is *ekklèsia*, *ecclesia* of ‘kerk’. In de synoptische evangeliën komt deze term alleen voor bij Matteüs, Johannes kent de term evenmin. Het is verleidelijk om te denken dat de term afkomstig is van (de kringen rond) de apostel Paulus, die in zijn brieven die dateren uit de jaren vijftig – veel vroeger dus dan de eindredactie van het boek Handelingen – de Jezusgemeenschappen aanduidt met *ekklèsia* (bijvoorbeeld: ‘de *ecclesia* in Korinte’ enz.). De eerste keer dat Lucas de term *ekklèsia* inzet, is in Handelingen 5,11: ‘De hele gemeente (*ecclesia*) en allen die hiervan hoorden, werden door grote schrik bevangen.’ Het gaat over de joodse gemeenschap van Jezusvolgelingen in Jeruzalem, die hier dus voor het eerst *ekklèsia* genoemd wordt. De tweede keer dat de term voorkomt in Handelingen is in hoofdstuk 7, de redevoering van Stefanus. Daar lezen we in vers 38: ‘Mozes was het die, toen *de ecclesia* in de woestijn bijeen was, als bemiddelaar optrad tussen onze voorouders en de engel die op de berg Sinaï tegen hem sprak, hij was het die de levenbrengende woorden ontving om ze aan ons door te geven.’ Hier duidt *ekklèsia* dus weer op de volksvergadering in de woestijn, daar hebben we het eerder over gehad. De derde keer dat Lucas de term inzet, is Handelingen 8,1: ‘Nog diezelfde dag [na de steniging van Stefanus] brak er een hevige vervolging los tegen *de ecclesia in Jeruzalem*, zodat allen verspreid werden

over Judea en Samaria, met uitzondering van de apostelen.’ En vanaf deze plaats zal Lucas de term veelvuldig gaan inzetten als aanduiding voor de Jezusgemeenschap.

9. Het is waarachtig niet zonder betekenis dat Paulus en Lucas (Matteüs laten we even buiten beschouwing) de term *ekklèsia* inzetten. In het Griekse ‘Oude Testament’ is dat immers een belangrijk woord dat het verbondsvolk van de God van Israël aanduidt. Welnu, zo lijken Paulus en Lucas te zeggen: de gemeenschap van volgelingen van Jezus maakt deel uit van dit verbondsvolk, ja is er misschien wel de kern van. Want Jezus *is* de messias (‘de christus’) krachtens de beloften die aan Israël werden gedaan! Kortom: de Jezusgemeenschap staat niet *buiten* de geschiedenis van het joodse volk, maar participeert er volkomen aan. De Jezusgemeenschap mag zich met trots niet alleen maar ‘partij’ noemen (*hairesis*), maar zelfs *ekklèsia*!

In deze zin betekent kerk niet ‘christelijke kerk’ in onderscheid met ‘de joodse synagoge’! Nee, kerk betekent hier van oorsprong: een gemeenschap van mensen die deel uitmaken van de geschiedenis van Israël, van het verbondsvolk, en leven krachtens de beloften aan Israël gedaan. De oorspronkelijke betekenis van ‘kerk’ is dus Bijbels en joods.

10. Deze kerk groeit in Handelingen ‘tegen de verdrukking in’. Dat is een belangrijk kenmerk, vanaf het begin: de apostelen worden verdacht gemaakt en verhoord, Stefanus wordt gestenigd, de Griekstalige joden die net als Stefanus Jezus verkondigen worden vervolgd, leden van de gemeenschap worden mishandeld en Jakobus, de broer van Johannes, wordt met het zwaard omgebracht, Petrus wordt gevangengenomen en het leven van Paulus is meermaals in gevaar. Dit alles ontmoedigt de Jezusgemeenschap, de ‘ecclesia’, niet. Integendeel, in Hand 5,40-41 lezen we: ‘De leden van het Sanhedrin lieten de apostelen geselen, bevalen hun de naam van Jezus niet meer te gebruiken en lieten hen vrij. De apostelen verlieten het Sanhedrin, *verheugd* dat ze waardig bevonden waren deze vernedering te ondergaan omwille van de naam van Jezus.’ Hier stuiten we op de ‘kracht van de vrijmoedigheid’, een item dat in deze ‘Wegwijzer van 12 woorden’ nog aan bod zal komen.

Dit aspect van de ecclesia in Handelingen moet ons tot nadenken stemmen. De kerk is nooit een club of vereniging waar gelijkgestemden elkaar ontmoeten. We zijn geen leden van een partij die dezelfde statuten onderscheiden en dezelfde ideologie aanhangen. We komen niet samen op eigen gezag, met de bedoeling er een aangenaam onderonsje van te maken. Nee, de kerk is een geróepen gemeenschap! Dát maakt ons tot ecclesia! De roeping van de kerk creëert altijd onrust en ook vaak verschil van inzicht – lees maar na in het boek Handelingen! We moeten daar niet bang voor zijn, integendeel: een kerk die *niet* onrustig is en gezapig, die is pas in gevaar...

11. De ecclesia zoals die in Handelingen wordt geschetst, heeft een dubbele gelaagdheid. Het gaat in de eerste plaats om de lokale ecclesia, zoals de synagoge ook steeds lokaal is. Denk aan de briefhoofden in de geschriften van Paulus. Te midden van de

vele kerkgemeenschappen, zijn er twee die in Handelingen met een grotere frequentie genoemd worden: de ecclesia van/in Jeruzalem (5,11; 8,1; 11,22; 12,1; 15,4; 18,22) en de ecclesia van/in Antiochië (in Syrië – 11,26; 13,1; 14,27; 15,3;). In Jeruzalem bevindt zich ‘de moederkerk’, onder leiding van Jacobus, niet de apostel, maar wel ‘de broeder des Heren’. Daar verzamelen zich de leidinggevende personen van de Jezusbeweging als er een serieus conflict opgelost moet worden (Hand 15!). De ecclesia van Jeruzalem zorgt voor stabiliteit en continuïteit. Daar tegenover staat de ecclesia van Antiochië: dat is de kerk van de voorlopers, de kerk van het experiment, de kerk waar nieuwe wegen worden verkend. En beide polen zijn noodzakelijk: stabiliteit en continuïteit aan de ene kant, vernieuwing en experiment aan de andere kant. In het boek Handelingen vormen ze een mooi paar, en samen zijn ze – mét de talloze plaatselijke ecclesia’s – de éne *ekklèsia* die door de Heilige Geest wordt aangestuurd.

- 12.** Tot slot wil ik graag wijzen op één tekst in het bijzonder die op een mooie wijze laat uitkomen hoe de band tussen de lokale kerk en de moederkerk vitaal en levengevend kan zijn. Het gaat over Handelingen 20, de afscheidsrede van Paulus – in het lucaans dubbelwerk parallel aan de afscheidsrede van Jezus in Lc 22,14-38 ! – die hij houdt ten overstaan van de oudsten van Efeze. Ik beschouw Paulus ook als een exponent van de moederkerk, die Paulus’ zending en het experiment van Antiochië heeft gelegitimeerd. Paulus heeft de oudsten samengeroepen omdat hij hen voor de laatste keer wil bemoedigen en sterken. In Hand 20,17 begint het aldus: ‘Vanuit Milete stuurde Paulus iemand naar Efeze met het verzoek aan de oudsten van de ecclesia om bij hem te komen.’ Paulus licht hen in over wat hem te wachten staat in Jeruzalem en dat zij hem bijgevolg niet meer zullen terug zien. En dan herbevestigt Paulus de opdracht en zending van de oudsten: ‘Zorg voor uzelf en voor de hele kudde waarover de heilige Geest u als herder heeft aangesteld; u bent de opzieners van *Gods ecclesia*, die hij verworven heeft door het bloed van zijn eigen Zoon.’ (vers 28) En even verder: ‘Nu vertrouw ik u toe aan God en aan het evangelie van zijn genade, dat onze gemeenschap kan opbouwen en dat het beloofde erfdeel zal schenken aan allen die hem toebehoren. Geld of kleding heb ik van niemand verlangd; u weet wel dat ik eigenhandig heb voorzien in mijn levensonderhoud en dat van mijn metgezellen. In alles heb ik u getoond dat u de zwakken zo, door hard te werken, moet steunen, indachtig de woorden van de Heer Jezus, die immers gezegd heeft: “Geven maakt gelukkiger dan ontvangen.”’ (20,32-35)

Een prachtige tekst! Een ook hier kunnen we veel leren over hoe het er in de *ecclesia van God* volgens Paulus aan moet toegaan! Paulus is daarbij de grote ‘verbinder’, hij betreft gemeenschappen op elkaar en zorgt ervoor dat ze geen eilandje worden. Hij spreekt de leidinggevendenden aan op hun verantwoordelijkheid en betreft ze in het grotere geheel. Zijn bevlogen en charismatische persoonlijkheid – verlicht door de heilige Geest – maakt dat het kerk-zijn volgens Handelingen een avontuur blijft, een waagstuk van de heilige

Geest. Deze 'ecclesia van God' staat altijd open voor nieuwe uitdagingen, en zal trouw blijven aan haar wortels, in het besef dat ze een gemeenschap is en móet zijn van 'jood en niet-jood'. Deze dynamische kerk groeit in positieve zin altijd tegen de verdrukking in, en is gericht op de verkondiging van de vreugdeboodschap 'tot het uiteinde van de aarde' (Hand 1,8).

14-12-2020

De ecclesia in de woestijn ontvangt de levengevende woorden van de Tora